

Stylistika pro žurnalisty

Eva Minářová

ZK ŽURNALISTIKA
A KOMUNIKACE

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

doc. PhDr. Eva Minářová, CSc.

STYLISTIKA PRO ŽURNALISTY

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4374. publikaci

Odpovědný redaktor Jana J. Kubínová
Sazba a zlom Vojtěch Kočí
Návrh a realizace obálky Vojtěch Kočí
Počet stran 296
Vydání 1., 2011

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2011
Cover Photo © fotobanka Allphoto.cz

ISBN 978-80-247-2979-4 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-7375-9 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2012

Obsah

A. OBECNÉ POZNATKY ZE STYLISTIKY ČEŠTINY9

- 1. Stylistika jako lingvistická disciplína, její předmět a cíl zkoumání 11**
 - 1.1. Jazyková komunikace z aspektu stylistického 11
 - 1.2. Vymezení a definice stylistiky 12
 - 1.3. Stylistika mezi jinými vědními obory a učeními 15
 - 1.4. Vzájemné vztahy stylistiky a jazykové kultury 17
- 2. Stylistická terminologie a její vymezení 21**
 - 2.1. Základní stylistické pojmy 21
 - 2.2. Styly objektivní a subjektivní, individuální 24
- 3. Jazykový kód jako komunikační prostředek 25**
 - 3.1. Český národní jazyk a jeho stratifikace
Verbální komunikace z aspektu teritoriálního a sociálního 25
 - 3.1.1. Útvary a poloutvary národního jazyka 25
 - 3.1.2. Vzájemná prestiž strukturních útvarů při jazykové komunikaci 28
 - 3.1.3. Funkční užití jazykových prostředků češtiny 28
 - 3.2. Stylové proměny jazykové komunikace a komunikační situace 29
- 4. Vliv stylových faktorů na styl textu 31**
 - 4.1. Stylové faktory objektivní 32
 - 4.1.1. Základní funkce textu a funkce dílčí 33
 - 4.1.2. Prostředí, situace a ráz komunikace 34
 - 4.1.3. Adresáti komunikace 35
 - 4.1.4. Mluvená a psaná forma komunikace 35
 - 4.1.5. Možnost připravenosti komunikace a vymezený čas 39
 - 4.1.6. Volba kódu jazykové komunikace 39
 - 4.1.7. Téma komunikace a jeho prezentace 40
 - 4.2. Stylové faktory subjektivní 41
 - 4.3. Komplexní působení stylových faktorů 44

5. Jazyková stylizace textu	47
5.1 Stylistická příznakovost a nepříznakovost jako stylistické vlastnosti výrazu.....	47
5.2 Prostředky lexikální a jejich stylistická charakteristika	51
5.3 Stylistické využití synonym, homonym a antonym	58
5.4 Prostředky gramatické a jejich stylistická charakteristika	60
5.4.1 Variantní prostředky fonologické, morfologické a slovo- tvorné	60
5.4.2 Prostředky syntaktické ze stylistického aspektu	63
5.5 Příznakovost v návaznosti na gramatické kategorie, na změnu rekce a jiné stylistické jevy	68
6. Kompozice textu	73
6.1 Podstata kompoziční výstavby a členění textu.....	73
6.2 Slohové postupy.....	78
6.3 Souvislosti slohových postupů, žánrů/útvárů a stylů	80
6.4 Vymezení základních slohových žánrů/útvárů	81
6.4.1 Slohový postup informační	81
6.4.2 Slohový postup vyprávěcí	83
6.4.3 Slohový postup výkladový.....	83
6.4.4 Slohový postup popisný	85
6.4.5 Prolínání několika slohových postupů	86
7. Stylové rozpětí současné češtiny	89
7.1 Vývoj teorie o stylové diferenciaci jazyka a přínos české lingvistiky k teorii funkčních stylů	89
7.2 Současný stav stylové diferenciaci a styly primární a sekundární.....	92
7.3 Funkční styly a jejich klasifikace	97

B. POSTAVENÍ STYLU ŽURNALISTIKY MEZI OSTATNÍMI FUNKČNÍMI STYLY – STRUČNÉ NASTÍNĚNÍ STYLŮ

1. Průniky mezi styly a stylové přesahy, míšení žánrů.....	105
2. Funkční styly primární a jejich nastínění.....	107
2.1 Styl prostěsdělovací neboli běžně dorozumivací, hovorový.....	107
2.1.1 Charakteristika stylové sféry prostěsdělovací komunikace.....	107
2.1.2 Stylová vrstva jazykových prostředků prostěsdělovací komunikace.....	108
2.1.3 Stylové normy prostěsdělovací komunikace	112
2.1.4 Kompozice prostěsdělovacího textu.....	113
2.2 Styl odborný.....	114
2.2.1 Charakteristika stylové sféry odborné.....	114
2.2.2 Stylová vrstva odborná.....	115
2.2.3 Stylové normy odborné komunikace	119

2.2.4	Kompozice odborného textu	120
2.3	Styl administrativní	121
2.3.1	Charakteristika stylové sféry administrativní komunikace.....	121
2.3.2	Stylová vrstva administrativní.....	122
2.3.3	Stylové normy administrativní komunikace	124
2.3.4	Kompozice administrativní komunikace.....	125
2.4	Styl žurnalistický.....	125
2.5	Styl řečnický/rétorický	125
2.5.1	Charakteristika stylové sféry řečnické komunikace.....	125
2.5.2	Stylová vrstva řečnických prostředků.....	128
2.5.3	Stylové normy řečnických komunikátů.....	132
2.5.4	Žánrová diferenciacie a kompozice řečnického projevu... ..	132
2.6	Styl umělecký.....	133
2.6.1	Charakteristika stylové sféry umělecké literatury	133
2.6.2	Stylová vrstva uměleckého vyjadřování.....	135
2.6.3	Stylové normy umělecké literatury.....	137
2.6.4	Žánrová diferenciacie uměleckých textů a kompozice.....	137
3.	Styly specifických komunikačních sfér jako styly sekundární a jejich nastínění	139
3.1	Styl esejistický.....	139
3.1.1	Stylová sféra esejisticky	139
3.1.2	Stylová vrstva esejistických výrazových prostředků	141
3.1.3	Stylové normy esejistiky.....	143
3.1.4	Kompozice esejistických textů	143
3.2	Styl církevní komunikace	144
3.2.1	Stylová sféra církevní komunikace.....	144
3.2.2	Stylová vrstva a stylové normy	145
3.2.3	Žánrová diferenciacie církevních textů	150
3.3	Styl reklamy	151
3.3.1	Stylová sféra reklamní komunikace	151
3.3.2	Stylová vrstva jazykových prostředků reklamy.....	153
3.3.3	Stylový typ reklamního textu a normy	157

C. STYLISTIKA ŽURNALISTICKÝCH TEXTŮ 159

1.	Funkční vymezení stylové sféry žurnalistické a zpřesnění terminologické	161
2.	Nástin vývoje stylového pojetí žurnalistické komunikace.....	165
3.	Stylová mnohotvárnost a rozpětí žurnalistiky	169
3.1	Objektivní funkční styl žurnalistický a jeho diferenciacie.....	170
3.2	Zpravodajský styl	172
3.3	Publicistický styl analytický.....	174
3.4	Publicistický styl beletristický	176

3.5	Diferenciace napříč styly – žurnalistika mluvená a psaná	177
4.	Stylová vrstva výrazových prostředků žurnalistických textů, její vlastnosti a tendence	185
4.1	Automatizace a aktualizace výrazových prostředků, zvláště jazykových, modelovost komunikace.....	186
4.2	Hovorovost a knižnost žurnalistické komunikace	189
4.3	Spisovnost versus nespisovnost v žurnalistické komunikaci	193
4.4	Přesnost versus přibližnost v komunikaci.....	197
5.	Typické jazykové prostředky žurnalistické komunikace	201
5.1	Obrazná vyjádření	201
5.2	Módní výrazy a výrazy spjaté s dobou komunikace, publicismy	209
5.3	Frazémy a parémie a jejich modifikace.....	212
5.4	Specifické jazykové prostředky syntaktické.....	224
5.4.1	Parenteze specificky žurnalistické.....	224
5.4.2	Shodný atribut implicitní.....	226
5.4.3	Vytčení výpovědi	227
5.4.4	Nepravé věty vedlejší	229
5.4.5	Hromadění větných členů – řetězce závislosti.....	229
5.4.6	Konstrukce s nepůvodními předložkami	230
5.5	Formulace s uplatněním intertextovosti	231
5.6	Kontaktové prostředky	232
5.7	Expresivita vyjádření	233
5.8	Metajazyk	235
5.9	Slova přejatá	237
6.	Kompozice žurnalistických textů a jejich žánry/útvary.....	241
6.1	Kompozice textů zpravodajských.....	243
6.2	Kompozice textů publicistických, analytických.....	248
6.3	Kompozice publicistických textů beletristických.....	250
6.4	Žánry mluvené žurnalistiky.....	252
7.	Titulky v žurnalistice a jiné rámcové složky textu	255
8.	Stylové normy žurnalistické komunikace.....	261
9.	Závěr	
	Náčrt vývojových tendencí stylu žurnalistické komunikace	263
	Doporučená literatura	
	(včetně odkazů z textu)	267
	Užité zkratky	281
	Rejstřík	283

A.

*OBECNÉ POZNATKY
ZE STYLISTIKY
ČEŠTINY*

Stylistika jako lingvistická disciplína, její předmět a cíl zkoumání

1.

1.1. Jazyková komunikace z aspektu stylistického

Všechny stránky lidské činnosti, soužití a chování jsou vždy nerozlučně spjaty s jazykem. Lidé mají přirozenou životní potřebu se s ostatními lidmi dorozumět, komunikovat s nimi, a proto lidská společnost v celé své historii využívala jazyka a byla vždy úzce s přirozeným jazykem spjata. Jazyk jako **základní dorozumívací** neboli **komunikační prostředek** vždy sloužil a slouží ke vzájemné **verbální komunikaci**. Tímto termínem označujeme takovou komunikaci, při níž dochází k výměně myšlenek pomocí prostředků verbálních (slovních), tj. pomocí přirozeného jazyka – jazyka verbálního, a proto mluvíme o verbální komunikaci. Výsledkem verbální komunikace jsou **verbální komunikáty** neboli **texty, promluvy, jazykové projevy**. Výčet terminologických synonym svědčí o terminologické rozkolísanosti současné stylistické teorie, která je způsobena a podmíněna mnoha aspekty, především koexistencí jiných oborů a učení, které zkoumají text, vzájemným ovlivňováním teorií, přejímáním jiných názorů s příslušnou terminologií, prostupností všech teorií zkoumající komunikaci apod.

Jazykové dorozumívání neboli **verbální komunikace** představuje neustále probíhající proces, který je diferencován podle toho, co chceme jiným lidem říci, komu a jak to chceme říci, jakou formou, s jakým záměrem a cílem a jakou funkci své komunikaci přikládáme. Jazyk jako komunikační kód nám ke komunikaci nabízí různé vyjadřovací možnosti

a komunikující člověk neboli **komunikant** z nich vybírá ty nevhodnější, odpovídající vyjadřovacím potřebám a funkci, kterou by měla konkrétní komunikace plnit. Vedle termínu komunikant, který je méně výstižný, neboť označuje pouze účastníka komunikace bez bližší specifikace podílu na komunikaci (tj. zda ji vytváří, nebo zda ji přijímá), se častěji užívá termínů **autor** a **adresát**, popřípadě s konkretizací vzhledem k formě komunikace se vyskytuje pojmenování **mluvčí** nebo **pisatel** a na opačné straně komunikace je **posluchač** a **čtenář**.

Naše vyjadřování není unifikované, jsme rozdílní a s rozličnými schopnostmi a záměry, a proto se naše pronášené nebo psané texty liší navzájem svou stylovou podobou. V důsledku toho a vlivem všech stylovtvorných faktorů (výklady viz dále) se vyjadřujeme také odlišnými styly. Naše verbální komunikace je proto stylově diferencovaná. Rozsah stylové diference jazyka je především odrazem funkce jazyka v současné společnosti a její komunikaci. A právě stylistickou funkčnost jazyka a s ní spjatou stylistickou rozrůzněnost výrazových prostředků, zvláště prostředků jazykových, sleduje stylistika.

1.2 Vymezení a definice stylistiky

Stylistiku neboli **nauku o stylu (slohu)** pojmáme převážně jako dílčí jazykovědnou neboli lingvistickou disciplínu. Předmětem zkoumání stylistiky je jazyk ve své komunikační funkci a ve specifických funkcích dalších. Stylistika zkoumá styl verbálního jazyka a svůj cíl výzkumu spatřuje v postžení a zobecnění stylizace a zákonitostí výstavby verbálních komunikátů (textů, jazykových projevů) ve všech existujících sférách verbální komunikace. Stylistika jako vědní disciplína bere v úvahu nejen objektivní podmínky vzniku komunikátů, ale i subjektivní předpoklady jejich stylové podoby.

Cílem zkoumání stylistiky však nejsou jen styly celých textů, ale stylistika si všímá rovněž toho, jakou slohovou hodnotu (slohovou vlastnost nebo souhrn slohových vlastností) mají jazykové prostředky českého národního jazyka, zvláště jazyka spisovného a jeho dílčích jazykových rovin.

Stylistika se proto také zabývá fungováním systému jazyka ve společnosti a pohlíží na jazykový systém z hlediska jeho uplatnění při komunikaci, tj. posuzuje jazyk především jako konkrétní jazykový projev – jako řeč, mluvu. Švýcarský lingvista Ferdinand de Saussure

označil toto pojetí jazyka jako parole [parol] v protikladu k pojetí jazyka jako systému – pojetí langue [lang]. Novodobá stylistika však není jen „parolová“ záležitost, ale na určité úrovni teoretických poznatků a při jejich třídění a zobecňování si utváří svou vlastní teorii jako fungující systém teoretických stylistických poznatků – stylistickou systematiku. Stylistika je například schopna vymezit spoustu údajů o funkčním užití každého výrazového jazykového prostředku a podat jeho stylistickou charakteristiku. Příslušná stylistická charakteristika spolu s funkcí jazykového prostředku (např. slova) v konkrétním textu se podílí na jeho **slohové hodnotě**. Současná stylistika jako součást lingvistiky se neustále rozvíjí a vytváří si a zpřesňuje stylistickou teorii o funkčních a jiných objektivních stylech a slohových hodnotách výrazových prostředků. Rozvíjející se stylistická teorie hledá a odhaluje ustalující se systematiku, popisuje stylové normy a normy komunikační.

Stylistická teorie může postihnout jak subjektivní rozdíly stylu jednotlivých mluvčích nebo pisatelů, tak rysy a vlastnosti, které jsou příznačné pro okruh komunikátů mající tutéž funkci, stejný nebo podobný cíl a přibližně stejné charakteristické rysy. Stylistika tak popisuje a přináší výklad objektivních stylů, jimiž se vyjadřujeme, a je schopna zachytit také odlišnosti stylů subjektivních. Jako dílčí lingvistická disciplína přináší typologii objektivních jazykových stylů, zvláště stylů funkčních, které popisuje a charakterizuje. V celé šíři svého zkoumání sleduje jazyk jako komunikační prostředek a posuzuje mnohvrstevnost výstavby komunikátů od vrstvy jazykové až po principy výstavby kompoziční, textové. I když stylistika pracuje s běžnými lingvistickými pojmy a s pojmy ostatních věd a učení (s literárněvědnými pojmy, s pojmy estetiky, sémiotiky, teorie komunikace, nauky o informaci aj.), vypracovala si v rámci lingvistické teorie svou vlastní stylistickou terminologii a získané teoretické poznatky třídí, zobecňuje a systematizuje. Vzniká tak systém teorie **obecné stylistiky**, která vytváří základ pro konkrétní stylistiku **určitého jazyka**, například stylistiku češtiny, němčiny apod., nejčastěji prezentovanou jako stylistiku praktickou, s konkrétními poučeními, radami, odkazy na jazykové, stylistické/stylové a komunikační normy, popřípadě na stylizační a kompoziční nedostatky našich jazykových projevů.

O osvojení si stylistiky konkrétního jazyka, zvláště v její praktické části, pečuje škola v rámci slohového vyučování. Zvládnutí jazyka i jeho stylistické stránky dává předpoklad k dokonalé společenské komunikaci a k vytváření projevů slohově vytříbených, kultivovaných. Poučení o tom, jak a jakým způsobem a jakými metodami, postupy a prostředky lze

postupovat ve škole při slohovém vyučování, to propracovává didaktika (metodika) slohového vyučování, která je diferencovaná podle učebních cílů a věku žáků.

Široký záběr stylistiky a odlišné cíle a metody zkoumání vedou k dalšímu rozlišení stylistické teorie i uvnitř stylistiky. Jak už bylo uvedeno, lze vyčlenit stylistiku obecnou a stylistiku konkrétního jazyka, dále podle časového aspektu rozlišujeme stylistiku synchronní (zachycující současný stav) a diachronní (vývojovou, historickou). Nadto rozeznáváme stylistiku orientovanou nejen lingvisticky, ale i literárně, stylistiku teoretickou a praktickou, z aspektu konfrontačního pak také stylistiku srovnávací, konfrontační.

Stylovými jevy v obecné rovině se zabývá **stylistika obecná**. Vymezuje a podává výklad základního stylistického pojmosloví – stylistické terminologie, a to bez specifických konkrétního jazyka. Obecně platnou a ověřenou teorii zobecňuje, terminologicky vymezuje a systematicky ji popisuje a uspořádává. Stylistika obecná by měla být skutečnou sumarizací a současně abstrakcí poznatků, k nimž došly stylistiky jednotlivých národních jazyků, jakýmsi vyvrcholením stylistických výzkumů. Studium obecné stylistiky se jeví také jako východisko k dalším konkrétním výzkumům každého národního jazyka.

Ze stylistiky obecné vychází **stylistika konkrétního jazyka**, například stylistika češtiny, slovenštiny, polštiny apod., a zaměřuje se na odhalení stylistických kvalit jazykového systému určitého jazyka, jeho stylizačních a kompozičních schopností. Podává výklad jednotlivých funkcí konkrétních výrazových prostředků při stylizaci a kompozici textu. Popisuje v komunikaci existující jazykové styly a zachycuje jejich stylové normy. Nejčastěji bývá pojímána jako **stylistika synchronní**, která postihuje stylistické kvality jazyka v určité době, povětšinou v době současné. Sleduje uplatnění spisovného jazyka (a nejen spisovného) v současné komunikaci a zachycuje dobové stylové a komunikační normy. Stylovou podobu jazyka lze sledovat i vývojově a to je cílem **stylistiky diachronní**.

Širší předmět výzkumu i cíl zkoumání přísluší **stylistice konfrontační** neboli srovnávací, která sleduje a porovnává stylové jevy v různých jazycích. Většinou postupuje synchronně a odhaluje stylové totožnosti a odlišnosti v jazykové komunikaci jazyků příbuzných i nepříbuzných. Konfrontační metodu lze uplatnit i při posuzování jednotlivých vývojových období jazyka a při posuzování vyvíjející se komunikace společnosti. (Jde o metodu historickosrovnávací.)

Uváděná stylistika obecná se obvykle představuje jako **stylistika teoretická**, neboť shrnuje obecně platné poznatky a má povahu teorie

stylistiky, kterou předkládá v zobecněné podobě, a to na rozdíl od **stylistiky praktické**. Ta se už váže na konkrétní jevy konkrétního jazyka a zkoumá, jak bylo uvedeno, slohové užití prostředků určitého národního jazyka v komunikaci mluvené i psané. Praktická stylistika poukazuje na praktické zvládnutí jazyka v jeho komunikační funkci. Popisuje slohové a komunikační normy a tím přispívá ke slohovým neboli stylistickým dovednostem mluvčího nebo pisatele. Často také odhaluje nejčastější chyby a nedostatky v našich jazykových projevech a celkově přispívá ke kultivované komunikaci, ke kultuře řeči.

V rámci stylistiky konkrétního národního jazyka lze vymezit (pro potřeby specifických adresátů) dílčí stylistiky zabývající se stylem textů jednotlivých stylových a komunikačních sfér, tedy zabývající se dílčím výsekem společenské komunikace vedené příslušným národním jazykem. Tyto stylistiky pak vycházejí z charakteru existující (reálné nebo pravděpodobné, předpokládané) komunikační situace a sledují stylovou hodnotu užívaných výrazových prostředků, a to hodnotu stálou i proměnnou. Zaměřují se na specifičnosti jazykové a kompoziční určité stylové sféry, konkrétního stylu. Tak může vzniknout stylistika vědecké komunikace, stylistika kultivované mluvené komunikace pro potřebu rétoriky, stylistika pro žurnalisty apod.

Stylistika, která je v současné době u nás převážně pojímána jako dílčí lingvistická disciplína, i když může mít také orientaci literárněvědnou a literárněteoretickou, završuje v lingvistické teorii poznání jazyka.

Pouze pro doplnění podotýkáme, že z hlediska školního vzdělávání se stylistika neboli nauka o slohu stala výukovým předmětem, přesněji je pojata jako součást předmětu český jazyk a literatura a má specifické cíle a poslání. Završuje školní jazykovou, slohovou a komunikační výchovu žáků a směřuje k naplnění komunikačních kompetencí, jež požadují a vymezují platné vzdělávací programy.

1.3 Stylistika mezi jinými vědními obory a učeními

Místo a vymezení stylistiky a jejího předmětu zkoumání vůči jiným dílčím lingvistickým disciplínám je dáno nejen objektem zkoumání, jímž je jazyk v komunikačním procesu, ale především cílem zkoumání. Stylistika postihuje jazyk v jeho diferencované komunikační funkci.

Protože se také zaměřuje na popis celých komunikačních komplexů, tj. okruhů komunikátů (jazykových projevů, promluv, textů), a sleduje jejich stylovou úroveň a dokonalost, má těsnou souvislost s jazykovou kulturou, zvláště s kulturou řeči.

Zkoumání úrovně verbální komunikace nepřísluší jen stylistice, i když má tato lingvistická disciplína k postihu jazykového dorozumívání nejbližší. **Jazykovědně orientovaná stylistika** může teoreticky postihnout verbální komunikaci pouze z některých aspektů, například z hlediska volby vyjadřovacího kódu, z hlediska uspořádání jazykového materiálu – stylizace neboli formulace textu apod. Styl proto nepředstavuje jen výběr a uspořádání prostředků jazykových, ale také ostatních výrazových prostředků, zvláště prostředků tematických (obsahových) a textových, kompozičních (prostředků výstavby a členění textu). Představiteli jazykovědně orientované stylistiky byli například Bohuslav Havránek, Josef Václav Bečka, Alois Jedlička, ze současných lingvistů například Milan Jelínek, Jaroslav Hubáček, Marie Čechová, Marie Krčmová aj.

Vedle stylistiky jazykovědné se vyvíjí a vyhraňuje také **stylistika literárněvědná**, jež se úžeji zabývá stylovou oblastí umělecké literatury a zkoumá styl slovesného uměleckého díla. Literárněvědnou stylistiku rozvíjeli u nás především Karel Hausenblas a Zdeněk Kožmín. Z literárněvědných disciplín má stylistika nejbližší k poetické, která sleduje specifické výrazové prostředky uměleckého vyjadřování v jejich poetizační funkci a rovněž přispívá k odhalování individuálního uměleckého stylu autora.

Mnohdy je nasnadě obě orientace neodlišovat, neboť každý text má jen jeden styl a ten se pak z hlediska stylistické teorie pojímá komplexně. Uváděné nazírání na text a jeho styl, nazírání jazykovědné nebo literárněvědné, to jsou pouze dva různé pohledy na jeden a týž text a jeho stylovou podobu. A proto je třeba mít vždy na zřeteli, že styl je jev, který má komplexní charakter.

V posledních letech se stylistické badatelské zájmy soustřeďují výrazně na celý text. „Mladá“ a nově se rozvíjející vědní disciplína, která zkoumá text jako celek, bývá někdy označována jako **textová lingvistika**, jindy **lingvistika textu**, ale i to je termín zužující problematiku. Už komplexněji je pojata disciplína **teorie textu (textika)**. Obecnější otázky stylové podoby mezilidské komunikace by mohla přinést **nauka o verbální komunikaci**, jejímž nadřazeným učením by se mohla jevit zčásti i **teorie informace** neboli **informatika** (i když její záběr je jiný, a hlavně širší). Pro verbální komunikaci připomínáme také přínos **nauky o znacích – sémiotiky**. Znakovou povahu nelze jistě jazyku upřít.

Při zkoumání verbální komunikace se zájmy stylistiky většinou střetávají se zájmy a cíli zkoumání jiných vědních oborů a jejich dílčích disciplín. Tak například stylová oblast umělecká je nejen cílem lingvistických výzkumů, ale i předmětem zájmu **literární vědy**, zvláště **teorie literatury a poetiky**, **literární kritiky**, dále **estetiky** aj. Podobně sféra mluvených projevů oficiálních a polooficiálních náleží jak **stylistice**, tak také **rétorice**.

1.4 Vzájemné vztahy stylistiky a jazykové kultury

Úzké vztahy nepochybně existují, neboť poznání stylistické stránky jazyka napomáhá autorovi textu k rozvoji jeho stylistických (slohových) schopností a dovedností a přispívá k jazykové kultuře v nejširším pojetí, ke kultuře jazyka i ke kultuře řeči.

Trvalá a systematická péče o jazykovou kulturu má v historii českého jazyka už dlouhou tradici. Otázky jazykové kultury byly sledovány už od dvacátých let 20. století a byly spjaty s prvními počiny Pražského lingvistického kroužku. Není náhoda, že sborník prací pražské strukturalistické školy nesl název Spisovná čeština a jazyková kultura (Praha, 1932). V dalších desetiletích se problematika jazykové kultury propracovávala a tříbily se pojmy. Současnou úroveň spisovné češtiny a jazykové kultury zachytily mimo jiné konference na přelomu století. Jmenujme z nich alespoň tyto: konference s názvem Spisovná čeština a jazyková kultura, konaná v roce 1993 v Olomouci (viz sborník, 1995), dále konference konané v Brně – Šlapanicích, a to v roce 1995 konference s názvem Spisovnost a nespisovnost dnes (Šrámek, R., ed., 1996) a v roce 2004 konference na téma Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny a perspektivy (Minářová, E., Ondrášková, K., eds., 2004). Výčet není úplný.

Pojmenováním **jazyková kultura** můžeme obsáhnout čtyři oblasti jevů navzájem spjatých. Do jazykové kultury lze pojmut tyto jevy: kultura jazyka a jeho kultivování, kultura komunikace včetně jejího kultivování. **Kultura jazyka** představuje úroveň (stav) jazykového kódu, tedy systému znaků, který slouží k verbální komunikaci, jeho dokonalost a propracovanost. **Kultivování jazyka** spočívá v péči o jazyk a zahrnuje uvědomělou činnost lingvistů, včetně výzkumu jazyka, popisu jeho norem, vydávání odborné literatury o jazyce a činnosti kodifikační. **Kultura řeči** ve smyslu

kultury komunikace je docílená úroveň konkrétní komunikace uživatelů jazyka, a to stav komunikace mluvené a psané, dosažená jazyková správnost komunikátů, jejich dokonalost a slohová vytříbenost, ústrojnost a funkčnost. Probíhající **kultivování řeči** představuje péči o kulturu řeči, o kultivovanou jazykovou komunikaci. Jde o záměrnou jazykově kulturní činnost, včetně jazykové, slohové a komunikační výchovy školní (i mimoškolní). Nelze opomenout vliv sdělovacích prostředků (masmédií), vydávání populárně odborné literatury o češtině atd.

Při úsilí o kultivovanou verbální komunikaci předpokládáme tyto skutečnosti: Komunikant (autor textu, mluvčí nebo pisatel) by měl znát jazyk (kód), jímž komunikuje, a osvojit si jeho systém a zákonitosti, dále by měl komunikovat jazykově správně a stylisticky vhodně a vytříbeně.

Jazyková správnost textů spočívá v jejich správnosti lexikální a gramatické. Vyjadřování jazykově správné pak předpokládá respektování a dodržování příslušných jazykových norem ve všech rovinách (vrstvách) jazyka. Jazykové normy jsou posléze zachyceny kodifikací. Odchylna od jazykové normy (resp. kodifikace) je **jazyková chyba**. K lexikální a gramatické správnosti přistupuje ještě v psaných komunikátech správnost pravopisná (ortografická) a v mluvených správnost výslovnostní (ortoepická).

Vedle jazykové správnosti je pro kulturu komunikace také důležitý vhodný výběr slov a slovních spojení, a to nejen z hlediska jejich věcného významu, ale i z hlediska jejich slohové hodnoty, slohových vlastností a zamýšlené funkce, dále pak dokonalá stylizace a kompozice textu. Proto jako nezbytný požadavek vedle jazykové správnosti zdůrazňujeme rovněž stylistickou stránku textu – jeho **stylistickou vytříbenost**. Při kultivované komunikaci je třeba respektovat obecně platné normy stylistické (slohové), ale také specifické stylové normy, které se ustálily jako stylistické zvyklosti v každé společenské komunikaci, v každé komunikační sféře.

Existující **obecně platné stylistické** neboli **slohové normy** předpokládají, že při tvorbě textů bude respektován požadavek jasnosti, zřetelnosti a srozumitelnosti komunikace, dále se předpokládá plynulost projevu a logické vyjadřování. Nadto pro každou komunikační sféru (stylovou sféru) platí jako důsledek zvyklosti uživatelů jazyka **specifické stylové normy**, které jsou právě uživateli povětšinou respektovány, eventuálně se očekává, že respektovány budou. Jiné jsou stylové normy odborného vyjadřování, jiné pak normy publicistické komunikace, odlišné normy pro komunikaci administrativní, hovorovou nebo normy pro umělecké vyjadřování. (Blíže o nich v pojednání o jednotlivých funkčních stylech.)

Odchylka od stylistických norem obecně platných i od norem stylových (specifických při utváření konkrétního stylu textu) bývá posuzována jako stylistická (slohová) nebo stylová chyba. Jde o přestupky, jichž se komunikanti dopouštějí vůči předpokládané stylové dokonalosti textu. Nejzřejměji odhalujeme odchylky od stylových norem u intelektualizovaného veřejného vyjadřování, zvláště u psaného textu, například odborného, administrativního apod. Tyto takzvané věcné styly totiž v nejmenší míře připouštějí stylizaci, v níž se uplatňují individuální stylové rysy autora, naopak tyto projevy (komunikáty, texty) plně respektují vžitě konvence a ustálené normy a rovněž vyžadují modelovost ve stylizaci a ustálenou kompozici textu.

Při sledování stylové dokonalosti komunikace nemluvíme o chybách, ale častěji poukazujeme na **slohové nedostatky**, na nevhodnost nebo nepřiměřenost výrazu, nevytříbenosti při výběru a užití jazykových prostředků, posuzujeme funkčnost nebo nefunkčnost vyjádření apod. Slohové chyby a nedostatky textu vždy hodnotíme v konfrontaci s příslušnými stylovými normami a hodnotíme je na pozadí celého textu.

Stylistika a její teorie posuzuje nejen celý text neboli komunikát, ale je schopna vymezit spousta údajů také o funkčním užití každého jazykového prostředku, tedy podat jeho stylistickou charakteristiku. Lze říci, že **stylistická** neboli **slohová charakteristika** jazykového prostředku už vypovídá o jeho **stylistické** neboli **slohové hodnotě**. **Stylistická charakteristika** naznačuje hypotézu o možném a pravděpodobném uplatnění jazykového prostředku (např. slova) v komunikaci. Plyne tedy současně z lexikálního významu slova a z jeho stylistických vlastností – z příznakovosti. Dříve se uváděl pojem stylistické zbarvení. Stylistická charakteristika slova, svědčící o jeho slohové hodnotě, ztělesňuje všechny funkční vlastnosti, které dané slovo má. K těmto vlastnostem patří: příznak slova plynoucí z jeho náležitosti k hovorovosti, neutrálnosti nebo ke knižnosti, rozsah a frekvence užití slova, jeho případné emocionální zbarvení, případné sepětí s určitou sociální sférou a s funkční stylovou sférou a příslušnost slova k některé z funkčních stylových vrstev aj. Chápeme-li stylistickou charakteristiku jazykového prostředku jako hypotézu jeho předpokládaného uplatnění v komunikaci, je **stylová (slohová, stylistická) hodnota** spojována vždy se skutečným uplatněním v komunikaci. Je třeba zdůraznit, že stylová hodnota výrazu je zároveň jedním z prvků tvořících stylovou hodnotu celého textu.

Při posuzování stylové hodnoty výrazových prostředků (a nyní máme na mysli především jazykové prostředky) se nám hodnota jeví dvojaké povahy. Může být stálá nebo proměnná. **Stálá stylová hodnota** souvisí

s určitou neměnnou vlastností jazykového prostředku, například stálost příznaku expresivity sledujeme kupříkladu ve slově *kvičet*, hovorovost je stylová vlastnost slova *breptat* atd. **Proměnná stylová hodnota** se mění v závislosti na kontextu a bývá označována též jako kontextová. Například slova *kráčet* nebo *pravit* s příznakem knižnosti ztrácejí v hovorové komunikaci knižnost a vnímáme je běžně jako více či méně expresivní (v závislosti na kontextu), jak lze sledovat z těchto dokladů z hovorové komunikace – *Kam kráčíš? A copak na to pravit?*

Stylistická terminologie a její vymezení

2.

2.1 Základní stylistické pojmy

Stylistika jako každá vědní disciplína si vypracovala svou vlastní stylistickou terminologii. Nadto jako lingvistická disciplína využívá všech termínů lingvistických, literárněvědných, estetických i termínů jiných vědních oborů a učení, z nichž čerpá a s nimiž se při výzkumu stýká. **Stylistická terminologie** neboli **odborné názvosloví** je proto značně nesourodé a v mnohém nejednotné.

Stylistika představuje **nauku o stylu verbální komunikace**, a proto můžeme také pracovat s příslušnou terminologií nauky o komunikaci neboli teorie komunikace. Ta sleduje různé komunikační systémy a znaky. Také ty nám mohou sdělit celou řadu informací, jak nás o tom přesvědčují světelné signály připomínající zákaz, ostrahu, varování, příkaz aj. Rovněž různé grafické znaky a značky (včetně piktogramů) mohou při komunikaci v určitých situacích suplovat prostředky verbálního jazyka. Člověk nakonec může komunikovat i mimikou a gestikulací, i když jen omezeně. Do jisté míry lze myšlenky předávat i přijímat při určité abstrakci také výrazovými prostředky hudby, malířství, sochařství apod., tedy jinými dorozumívacími kódy. Při vší mnohotvárnosti různých komunikačních znaků a systémů, jimiž může člověk vstupovat v komunikaci s jinými, jeví se nakonec nejdokonalejším komunikačním prostředkem právě jazyk – jazykový kód.

Každá jazyková neboli verbální komunikace se uskutečňuje, jak bylo uvedeno, **verbálními komunikáty**. Komunikáty lze definovat jako základní jednotky sdělování, tedy jako komunikační útvary, jimiž je realizována jazyková komunikace ve společnosti. **Komunikační proces** probíhá vždy za určité **komunikační situace**. Tu vytvářejí nejen účastníci